

DENBORA IRULEAK

Duela gutxi arte ikusgarri eta eraginkor zen ofizio edo lanbide baten itzalera joko dugu *Iruten ari nuzu* abestiaren ildotik. Ezkio-ltsasoko Igartubeiti Baserri Museoan adibidez, besteak beste noski, ikusi ditzakegu lihoa ekoiztetik oihala iruterainoko urratsak eta makinak oro. Irutea, brodatzea edo jostea gaitzat duten kantak nostalgiaz eta malenkoniaz itoak dira.

Itxaro Borda

IRUDIA: AINARA AZPIAZU "AXPI"

Euskal Herrian, leku askotan bezala, oihalgintza ekonomiako alor biziki garrantzitsua zen. Abesti batzuek egoera argiki azpimarratzen dute: hor dira *Iru-ten ari nuzu* ederraren aldaerak, Otxalderen *Kilo Egilearenak* eta *Intxauspeko Alaba dendaria* edo Agustin Etxeberriren 1885eko *Maria Alegiazkoa*...

Molde errealistan aipatzen digute lana. Ardatzak eta ehungailuak itxu-

ratzen dira eta emakume erromantikoak iruten, brodatzen, bastatzen, josten. Euskarak hiztegi aberatsa dauka ofizioaren deskribatzeko. *Oi Pello Pello* zoragarrian, demagun, langintzaren bidaldiak zehazten dira: *irun ezan, astalka ezan, harilka ezan, jos ezan eta...* Bertso guztietan kiloa agertzen da, ardurenean neskaxa baten gerritik dilindan. Egurrezko edo zumezko zurtoinak irun ga-

beak ziren liho, lana edo kalamu hariak biltzen zituen. Kiloa hitza ahoskatzean entzuten da germaniar jatorrizko *knülle* elearen oihartzun urruna.

Mesopotamiako tradizioetik gaur arte, oihalgintza emazteen lana izan da. Gizonak ez zuten kiloa sekula erabiltzen eta erabiltzen baldin bazuten erran nahi zuten jendarte mailetan behera umiliazioraino lerratuak zirela. Industriak

» *Iruten ari nuzu* olerkiaren bertsioak amodio ukatuaren malenkoniari klase borrokaren zantzuak erantsi zizkion

» Otxalderen 1878ko *Kilo Egilearen bertsoek* iruleen eta oihal ekoizleen mundua XIX. mende erditsutik aitzina jada desagertzen zihoala frogatzen dute. (...) Bertsolariak, baldintza ekonomiko berriak ukatuz, neskatxa mozkoten alferkerian errotzen du egoeraren larria

» Denbora irutearen sinbolo bilakatu zen Homerok sortu Penelope pertsonaia uherra. Halaber, hariarekin lanean aritzen denak gugan Sisifo ezindu eta noiztenka ez maitatuaren hautsa harrotzen duke...

oihalgintza irentsi zuenean, nagusi paternalistek emakumeak zituzten proletarizatu. Emakume horiek berak dira izar bihurtzen *Louise-Michel* edo *Merci Patron* filmetako irudietan, industria mota horren krisia bete-betean pairatzen dutela...

*Iruten ari nuzu
kilua gerrian
ardura dudalarik
nigarra begian...*

Nafarroa Behereko eremueta errotu zuten abesti zahar bilatzaileek *Iruten ari nuzu* kanta. Elkarrizketa bat da hiru koplak zinez biluzi eta sakonetan emana. Amodio ukatuaren mina azaltzen da lerro bakoitzean. Maite duen pertsonarekin mintzo da negarra begian duen irulea:

*Nigar egiten duzu
oi, suspirarekin...
Kontsolaturen zira,
bai, denborarekin.*

Irule gaizoaren kideak badaki denbora zauriak sendatzen dituela, eta arintasun larria nabaritzen zaio, bai eta esperientziak dakarren ironia isila.

*Jendek erraiten dute
hal'eztena frango,
Ene maite polita
zu ta neretako.*

Kiloa gerrian biribilketa, jestuak errepikakor direnean, bada hausnartzeko astia. Abestiko andereak bere amodioa sozietate zekenaren eta ulergaitzaren kontra bermatzen du, maitemindu errean bihotzetan anitzetan gertatzen denez.

Intxauspeko alaba dendaria negarrez dabil lanera, apendizak kontsolatzaile. Goizean goiz atera da, herritarren baten ezkaratza joateko, bertan jostun edo arropa konpontzaile zereginetan aritzeko. Gure etxera Ana dendaria zetorren eta adinekoak ahapez ari ziren herrietan gertatzen ziren gauza itsusienez. Ahapez eta frantsesez, haurrek -guk, alabaina...- ez konprenitzeko gisan.

*Intxauspeko alaba dendaria
goizian goiz jostera joailia,
nigarretan pasatzen du bidia
apendizak kontsolatzaile...*

Kopla sorta hau ere solasaldi bat da, apendizaren eta dendari trebatuaren artean. Apendizak Intxauspeko alabak baino zentzu gehiago duela dirudi, honek baitio zuhurtasunaren xendra seinatzen:

*Maite duzu izanen ez duzuna,
hark derauzu bihotzean pena.
Maita zazu izan dezakezuna
bardin fama baldin badu ona...*

Lerroalde trinko hauetan kolektiboak euskal nor bakunarengan hazten zuten (edo duen) presio sozial ikaragarriaren inportantzia ohartzen gara, fama ona duen ber, dendari xifrituak edonor maitatu dezakeela jakinarazten diolarik laguntzaile abilak. Zerk osatzen du bada ospea? Langilea, fededuna, euskaraduna, dantzari onesta, pilotari trebea, etxeko andere umila eta oroz gainetik irri egitea laket izateak.

Baigorriko haranean ezagun egin zen *Iruten ari nuzu* olerkiaren bertsioak amodio ukatuaren malenkoniari klase borrokaren zantzuak erantsi zizkion. Maitale xifrituak dio fermuki, zaldunik edo maizterrik ez duela laztanduko, baikik eta oinezkoak eta morroiak.

*Iruten ari nuzu
kilua gerrian
ardura dudalarik
nigarra begian.*

*Alde nere leihotik
zalduna bazara
piztuko dut argizaria
oinetzkoarentzat.*

*Morroia babesten dut
nere maitasunez
maizterren zilarrek
ez naute itsutzen.*

Otxalderen 1878ko *Kilo Egilearen bertsoek* iruleen eta oihal ekoizleen mundua XIX. mende erditsutik aitzina jada desagertzen zihoala frogatzen dute. Ez zen aski emankorra:

*Amikuzeko Gilen kilo egileak
etxetik kendu ditu bere langileak:
Sehi maiteak!
Zeren galdu dituen irabaz bideak.*

Jakina denez, langintza industrializatzen eta automatizatzen joan zen orduan

Ingalaterran, Frantziako Lyon hiriko Jacquard tailerretan eta gero Europa guztian. Beztitzekoa gaurkoan Txinatik, Indiatik edo Turkiatik etortzen zaizkigu eginak. European iruten eta josten dira soilik garesti saltzen diren luxuzko jantziak. Bertsolariak, baldintza ekonomiko berriak ukatuz, neskatxa mozketen alferkerian errotzen du egoeraren larria:

*Ez dezake nehun sal kilo-ardatza,
nagusitu baitzaio galtzerdi orratza,
moko xorrotxa!*

Ez da izertu nahi oraiko neskatxa.

*Elhe biltzen dabila galtxoina eskuan,
laneko gogorikan ez baitu buruan,
alfer moduan!*

Oihal guti emaiten kutxaren xokuan.

Sozietatea erabat aldatu zen, abiadura sartu zitzaion tren sareak hedatzearekin. Saltzaileak merkatuetan eta herrietan etxez etxe ibiltzen ziren modaren araberrako oihalak aurkeztuz. Lana utzi zen eta kiloak, eta ehungailuak museotara eramane ziren.

*Gazte irule guti da Eskual Herrian,
bat ez dugu ikusten kiloa gerrian,
ate hegian,
oi, zer prendak horiek saltzeko ferian.*

Otxalde agian poztuko zen egun Lehengo izeneko ekitaldietan (Hazparne, Baigorri) miretsi daitezkeelako iruteko baliatzen ziren arnesak. Lan horretan aritzeko teknikak ezagutzen dituzten jende apurra badira oraino, behatzez trebe eta arduraz ausart.

Zergatik ukitzen gaituzte hainbeste iruleen bihotzeko penek? Literaturaren eta poesiaren sor-mugaraino eramane gaitu erantzunak, ahuntzentzat zizelkaturiko Ithakako uharte harritsura eta jainkoeu haserre bertotan kontatzen ziren mendeetara hain zuzen. *Odisea*-ko Penelope, halatan, irudikatzen dugu manta bat iruten, josten, bastatzen egunez, eta gauez, lan xehea desegiten, Ulisesen lekua ezkongai bihi batek ebatsi ez ziezaion. Denbora irutearen sinbolo bilakatu zen Homerok sortu pertsonaia uherra. Halaber, hariarekin lanean aritzen denak guban Sisifo ezindu eta noiz-

tenka ez maitatuaren hautsa harrotzen duke...

Penelopek menturaz, Ulises kanpoan egon zen hogeit urteetan, zenbait negar isuri zituzkeen Euskal Herriko iruleon antzera. Baina bazekien funtsezko oihala sortzen ari zela, jaiotzean niniak lehen aldikoz troxatzeko eta hiltzean lurrean ehorztekoren diren gorpuak gerizatze eta inguratze baliatzen zena. Hil mihisea haztatzean nabaritu dezakegu gauza arruntaz haragoko zerbait dugula esku artean, gure jende izaera soilaren zedarriak gainditzen dituen humanitate zati bat hots.

Abestia Kepa Junkerak grabatu diskoaren batean Miguel Boserene edo Benat Axiariren ahotsez entzun dugu hondar urteotan eta Nemesio Etxanizek (1899-1982) antzerki tragikoa eskaini zuen 1952an Gipuzkoako ikusleak ausatzeko, kantaren giroa eta tramak birziklatuz.

Iruleak, galduak izan arren, begiak itxi bezain laster, eskumenean dauzkagun mitologiako munduak lotzen ditu eta berehala, haririk hari, ezeztatua uste genuen harremana osatzen doa. ■